

דף שבועי

בס"ד

פרשת בראשית, תשפ"ז, מספר 1687

מה מצופה מהאדם לעשות – מבט ל"מעשה בראשית"

בעז שפיגל

לֹאֲכָלָהּ. כֵּךְ שֶׁהִשְׁאֵלָה רַק הוֹלַכְתָּ וּמִתְחַדְדָּת: הֵייתָ כֵּן שֶׁהִצִּיפִיּוֹת מִבְּנֵי הָאָדָם וּמִבְּעֵלֵי הַחַיִּים הֵן דּוֹמוֹת!!
כְּמִדּוּמָה שֶׁפִּשּׁוּטוֹ שֶׁל מִקְרָא מִסְפֵּק תְּשׁוּבָה לִשְׁאֵלָה מִהוּתִית זֶה; אִם לֹא בִּמְפֹרֶשׁ, הִרִי שֶׁבִּמְשַׁתְּמֵעַ. אֲלֵא שֶׁבִּטְרָם נִצִּיעַ אֶת הַתְּשׁוּבָה, וְכִי לְחֻדְדָּה, נִקְדִּים בְּדִבְרִים הַמוֹפִיעִים בְּאֶחָד מִסִּפְרֵי שֶׁל הָרֵב שֶׁלֹּמָה רִיסְקִין. הַדְּבָרִים נוֹגְעִים לְמִנְהַגוֹ הַיָּדוּעַ שֶׁל הָרֵב מְלוּבֵבִין, לְעִמּוּד בְּמִשְׁךְ שְׁעוֹת אֲרוּכוֹת וְלִחְלָק שְׁטֵרוֹת שֶׁל דּוֹלָר אִמְרִיקָאִי לְהַמוֹנִי הָאֲנָשִׁים שֶׁבָּאוּ לִשְׁאוֹל בְּעִצְתוֹ וּלְהִתְבָּרֵךְ מִפִּיּוֹ. וְכֵן מִסְפֵּר הָרֵב רִיסְקִין:²

זְכִיתִי כְּמָה פְּעָמִים לְהִיוּעֵד אִתּוֹ בִּיחִידוֹת, וּבִאֲחַת מֵהֵן שְׁאֵלְתִי אוֹתוֹ לִפְשֵׁר הַנּוֹהֵג סוּחֵט הַכּוֹחוֹת הַזֶּה. הַדְּעָה הַרוּחוֹת הַיִּיתָה שֶׁהָרֵבִי רָצָה לְרַמּוֹז שֶׁאִם אֶפִּילוֹ הַמִּמְשָׁל הָאִמְרִיקָאִי בָּחַר לְהִטְבִּיעַ עַל הַשְּׁטֵרוֹת אֶת הַמִּילִים "בֶּאֱ-לֹא מִבְּטַחֲנוּ", קָל וְחוֹמֵר שֶׁאֲנִי הַיְּהוּדִים, מֵאֲמִינִי הוֹוֵתִיקִים, צְרִיכִים לְהַפְנִים אֶת הַמִּסָּר שֶׁל בִּיטְחוֹן בֵּה'. לִשְׁאֵלְתִי עֵנָה הָרֵבִי בִּשְׁאֵלָה: מָה אַתָּה חוֹשֵׁב?

הַצַּעֲתִי בְּהִיסוֹס שְׁאוּלִי, הֵייתָ שֶׁהַדִּמּוּי הַרוּחַ בְּצִיבּוֹר לִגְבִי אֲדַמּוּרִים הוּא שֶׁהֵם **לֹקָחִים** "פְּדִיוֹן" מִהַחֲסִידִים הַבָּאִים לְהִתְבָּרֵךְ אֲצִלָּם, הָרֵב רוֹצֵה לְהִרְאוֹת שֶׁמִּנְהִיג רוּחֲנִי יְהוּדִי צָרִיךְ לִתֵּן, לֹא לִקְחָת. הָרֵבִי הִגִּיב בַּחֲיוֹךְ מֵאִיר, שֶׁאֵת חֲמִימוֹתָיו אֲנִי יֹכֵל לְהַרְגִּישׁ עַד הַיּוֹם. וְאִזּוֹ הוּא צִיטָט אֶת הַפְּסוּק **וְאֶהְבֶּתָּ לְרֵעֶךָ כָּמוֹךָ** (וי' יט:יח), וּבִיָּאֵר, שֶׁ"כָּמוֹךָ" הוּא תִּיאֹר הַסִּיבָה: עֲלֶיךָ לְאֶהוֹב אֶת רֵעֶךָ מִפְּנֵי שֶׁהוּא כָּמוֹךָ. כֵּשֶׁם שֶׁלְעֲצֹמְךָ אַתָּה "נוֹתֵן" מִטְּבַע קִיּוּמִךְ, כֵּךְ גַּם עֲלֶיךָ לִתֵּן לְאַחֵרִים. "לְאֶהוֹב", אָמַר לִי, "פִּירוּשׁוֹ לִתֵּן. אֲנִי מִנְסָה לְלַמֵּד זֹאת בְּאִמְצָעוֹת מִתֵּן דּוּגְמָה; אִם אֲנִי נֹתֵן לְמִישֵׁהוּ דּוֹלָר, אֲנִי יֹכֵל לְקוֹוֹת שֶׁגַּם הוּא יִיתֵן מִשֵּׁהוּ לְאֶחָד אֲחֵר. וְאִם כּוֹלֵם יִיתֵנוּ לְכוֹלֵם, יִבּוֹא מִשִּׁיחַ צִדְקָנוֹ". הָעוֹלָם יִתּוֹקֵן וְיִיגָאֵל כִּשְׁבִּנֵי הָאָדָם יִאֲהֲבוּ זֶה אֶת זֶה וְיִיתֵנוּ זֶה לְזֶה.

אֲכֵן, נִרְאֶה שֶׁהַקֶּב"ה בְּכִבּוּדוֹ וּבְעֲצֻמוֹ הוּא הַמְּקוֹר הָרִאשׁוֹנִי וּבִנְיִין הָאֵב לְהִנְהִיגָה שֶׁל דּוּגְמָה אִישִׁית, וּבִפְרָט לְהַדְּגָמָה שֶׁל נְתִינָה וְעִשְׂיִית טוֹב, כִּפִּי שֶׁמִּשְׁתַּקֵּף כִּבֵּר בְּבְרִיאוֹתָיו אֶת הָעוֹלָם וְאֶת הָאָדָם.

רִאשִׁית, עַל מִגְמָה זֹאת מִלְּמַדָּת מִלֵּת הַמִּפְתָּח³ "טוֹב" הַמְּלוּוֶה אֶת יְמֵי הַבְּרִיאוֹה שֶׁל הָדוּמָם, הַצּוּמַח וְהַחִי. הִיא

"מַעֲשֵׂה בְּרִאשִׁית" הוּא הַתִּיאֹר שֶׁבְּתַחֲלִית הַתּוֹרָה עַל שְׁבַע יָמֵי בְּרִאשִׁית: בְּרִיאוֹת הָעוֹלָם בְּשִׁישָׁה יָמִים וּבִרְכַּת הַיּוֹם הַשְּׁבִיעִי וְקִדּוּשׁוֹ (ב' א:א-לא; ב:א-ג) – וְעֵלֵיו בְּלִבָּד מוֹסֵב הַקּוֹשִׁי שִׁידוֹן לְהֵלֵן.

לְמִוֹת הַפִּירוּט שֶׁל הַנְּבִרָאִים בְּכָל יוֹם וְיוֹם, וְהִיחַס הַמִּיּוּחַד שֶׁל אֱ-לוֹהִים לְאָדָם שֶׁנִּבְרָא בְּצִלְמוֹ בְּיוֹם הַשִּׁשִּׁי, דּוּמָה שֶׁהֵעִיקָר עֲדִיין חֲסֵר. הַשְׁאֵלָה הַמִּתְבַּקֶּשֶׁת נֹתֶרָה פְּתוּחָה: מָה מִצְפָּה אֱ-לוֹהִים מִהָאָדָם, נֹזֵר הַבְּרִיאוֹה, שִׁיעֲשֵׂה כֵּאֵן בְּעוֹלָם?

אוֹמֵנָם, בְּאוֹתוֹ יוֹם שִׁישִׁי שֶׁבּוֹ נִבְרָא הָאָדָם, הַתּוֹרָה מִסְפֵּרָת עַל בְּרַכַּת ה', וְעַל הַהִנְחָיוֹת שֶׁנִּתְּן לְאִישׁ וּלְאִישָׁה (שם א:כח-כט):

וַיְבָרֶךְ אֶת־אֱ-לוֹהִים וַיֹּאמֶר לָהֶם אֱ-לוֹהִים פְּרוּ וּרְבוּ וּמִלְאוּ אֶת הָאָרֶץ וְכַבְּשֶׁהָ וּרְדוּ בְּדִגְתַּי הַיָּם וּבְעוֹף הַשָּׁמַיִם וּבְכָל חַיַּת הָרֶמֶשׂ שֶׁעַל הָאָרֶץ. וַיֹּאמֶר אֱ-לוֹהִים הִנֵּה נֹתֵנִי לָכֶם אֶת כָּל עֵשֶׂב זֶרַע זֶרַע... וְאֶת כָּל הָעֵץ אֲשֶׁר בּוֹ פֶּרִי עֵץ זֶרַע זֶרַע לָכֶם יִהְיֶה לְאֹכְלָהּ.

וְאוֹלָם, דּוּוֹקָא בְּשֵׁל כֵּךְ הַשְׁאֵלָה מִתְעַצֶּמֶת: הָאֵם זֶהוּ כֵּל הַיִּיעוֹד הַמִּצּוּפָה מִהָאָדָם עַלִי אֲדַמּוֹת? הָאֵם תִּפְקִיד הָאֲנוּשׁוֹת מִסְתַּכֵּם אֶךְ וְרַק בְּשִׁלְטָה עַל בְּעֵלֵי הַחַיִּים, בְּהִתְרַבּוֹת וּבִאֲכִילָה?¹

יֵשׁ לְזִכּוֹר כִּי גַם הַדְּגִים וְהָעוֹפּוֹת שֶׁנִּבְרָאוּ בְּיוֹם הַחֲמִישִׁי זָכוּ לְבִרְכָּה דּוּמָה מֵאֵת אֱ-לוֹהִים, כִּפִּי שֶׁכְּתוּב (שם א:כב): "וַיְבָרֶךְ אֶת־אֱ-לוֹהִים לֵאמֹר פְּרוּ וּרְבוּ". זֹאת וְעוֹד, בְּשִׁלְבֵּי זֶה מֵאֲכָל הָאָדָם הִיָּה מִן הַצּוּמַח כְּמוֹ מִזּוֹנָם שֶׁל בְּעֵלֵי הַחַיִּים, כִּפִּי שֶׁהַבְּהִיר אֱ-לוֹהִים בְּסוֹף הַנְּחִיּוֹתָיו (שם א:ל): "וְכָל חַיַּת הָאָרֶץ וְכָל עוֹף הַשָּׁמַיִם וְכָל רוֹמֵשׁ עַל הָאָרֶץ אֲשֶׁר בּוֹ נֶפֶשׁ חַיָּה אֶת כָּל יֶרֶק עֵשֶׂב

* ד"ר בעז שפיגל מרצה ב"עולמות – בית הספר ללימודי יהדות ותרבות ישראלית", אוניברסיטת בר-אילן.

¹ יֵשׁ מִבְּעֵלֵי הַמִּחְשָׁבָה בְּדוֹר הָאֲחֵרוֹן שֶׁהַדְּגִישׁוֹן כִּי לְמִזּוֹן עֲצָמוֹ יֵשׁ חֵלֶק מִמִּשִּׁי בְּתַכְלִית חַיֵּי הָאָדָם, בִּכְךָ שֶׁהוּא מִצִּיב בְּפִנֵּי הָאָדָם שֶׁפֶּעַל שֶׁל הַזְּמַנּוּת יוֹמִיּוּמִית לְהוֹדוֹת לָהּ וּלְהֵלְלוֹ עַל טוֹבוֹ הַגָּדוֹל, עַל הַחַיִּים הַנִּיתָנִים בְּאִמְצָעוֹת הַמִּזּוֹן, וְעַל הַרִיבּוֹי הָעֲצוֹם שֶׁל הַהִנְאוֹת וְהַטְעָמִים שִׁישׁ בִּאֲכִילָה וּבִשְׂתִיָּה (רְאוּ לְמִשָּׁל: ר"א מִלֵּר, **שִׁיחוֹת תּוֹרָה אֲבִיגַדוֹר**, יְרוּשָׁלַיִם תש"פ, עמ' תַּקְכ"א-תַּקְל"ג; רש"י פִּינְקוֹס, **תַּפְאֳרוֹת שְׁמִשׁוֹן** עַל הַתּוֹרָה, בְּרִאשִׁית, יְרוּשָׁלַיִם תשס"ט, עמ' ש-דש). בְּרֵם, הַגֵּם שֶׁאִין סִפֵּק שֶׁהוֹדָאָה לָהּ הִיא עֶרֶךְ גָּדוֹל וְחֻשׁוֹב בְּיוֹתֵר, כִּפִּי שֶׁנִּאֲמַר בְּתַהֲלִים (צב:ב): "טוֹב לְהוֹדוֹת לָהּ", וּבְתַפִּילָּת נִשְׁמַת כָּל חַי: "שֶׁכֵּן חוֹבֵת כָּל הַיְּצוּרִים לִפְנֵיךָ ה'... לְהוֹדוֹת לְהֵלֵל לְשַׁבַּח...". וּבְדִבְרֵי הַפִּיטוֹן: "וְאִבִּיתָ תְּהִלָּה מִבְּשֵׁר וְדָם", אִין זֶה מִסְתַּבֵּר שֶׁבִּכְךָ מִסְתַּכֵּם כָּל יִיעוֹדוֹ שֶׁל הָאָדָם בְּעוֹלָם. זֹאת וְעוֹד, עֶרֶךְ זֶה אִינוֹ נִזְכָּר, אֶךְ לֹא בִּמְשַׁתְּמֵעַ, בְּמַעֲשֵׂה בְּרִאשִׁית.

² ר"ש רִיסְקִין, **יְהוּדוּת: סִיפּוֹר אֲהָבָה**, מִבְּט תִּיאוֹלוֹגִי, מוֹסְרִי וְצִיּוֹנִי, יִדִּיעוֹת סִפְרִים, רִאשׁוֹן לְצִיּוֹן 2024, עמ' 30.
³ מִילֵּת מִפְתָּח (הַרוּחוֹת בְּמַחְקֵר בְּמוֹנָח: "מִילָה מִנְחָה") הִיא מִילָה הַחוֹזֶרֶת מִסְפֵּר פְּעָמִים בְּטַקְסַט אֶחָד, וּמִשְׁמַשֶּׁת

מידות הא-ל, המידה שנגלתה בימי בראשית, באופן ניכר ומובלט, היא היותו מיטיב לברואיו, נמצא שגם המילה המנחה "צלם" מכוונת אותנו אל אותו מסר יסודי: מצופה מן האדם להיות פעיל, ליצור ולהשפיע טוב על סביבתו.⁹

יש להדגיש, כי מלומדים רבים כבר העירו שפרקים א-יא בספר בראשית – בטרם דיבר ה' עם אברהם – שונים משאר חלקי התורה בכך שאינם עוסקים באבות ובשבטים, בעם ישראל ובמצוותיו, אלא נראה שהם מופנים לכל באי העולם.¹⁰ בתוכניהם ובסיפוריהם הם נושאים מסרים ותובנות לכלל האנושות. לאור זאת, כל אשר אמרנו עד כה מתייחס לכל בני האדם ולכל אומות העולם, שכן מכולם מצפה הקב"ה לעשיית טוב במהלך חייהם.¹¹

נחתום ונאמר: מעשה בראשית מסתיים בפסוק: "וַיִּבְרָא אֱלֹהִים אֶת יוֹם הַשְּׁבִיעִי וַיְקַדֵּשׁ אֹתוֹ כִּי בּו שְׁבִית מְכַל מְלָאכְתּוֹ אֲשֶׁר בָּרָא אֱלֹהִים לַעֲשׂוֹת" (בר' ב:ג). במילים אחרונות אלו, א-לוהים פונה, כביכול, לכל אדם בעולם ואומר: 'אני בראתי את העולם בשישה ימים, הכנתי עבורך את כל התשתיות והמשאבים; מכאן ואילך מגיע תורך, עליך מוטל "לַעֲשׂוֹת". ואם תשאל: מה בדיוק עלי לעשות? למד ממני – ועשה טוב!¹²

הדף השבועי מופץ בסיוע קרן הנשיא לתורה ולמדע, ומופיע גם באתר המידע של אוניברסיטת בר-אילן בכתובות:
<http://www1.biu.ac.il/parasha2>
 כתובת דוא"ל של הדף: dafshv@mail.biu.ac.il
 ניתן לפנות לכתובת זו ולקבל את הדף מדי שבוע בדוא"ל.

הדף השבועי - אוניברסיטת בר אילן
 יש לשמור על קדושת העלון

עורך: ד"ר צבי שמעון עורכת לשון: רחל הכהן שיף

ודמות.... שהרי עיקר הצלם והדמות העליון הן פעולותיו, ... לפיכך ראוי שידמה אל פעולות הכתר שהן "ג מדות של רחמים עליונות... אם כן, ראוי שתמצאנה בו שלוש עשרה מידות אלו". הרמ"ק מסביר בחיבורו זה כיצד על האדם ליישם בחייו את "ג המידות, וכן מידות נוספות של ה'.

9 בספרו **האדם הבוחר - הסיפור המקראי כדרמה של בחירה** (ירושלים תשע"ה), מעמית צבי שמעון את האדם ואת בחירתו החופשית בין טוב לרע במרכז הסיפור המקראי, ודן במורכבותה של בחירה זו אצל דמויות שונות במקרא. לפי דברינו כאן, כבר בפתח התורה, בתיאור בריאת העולם והאדם, משוקעת ומרומזת הציפייה השמימית מן "האדם הבוחר" – להידמות לבוראו ולבחור בטוב.

10 הדגמה נרחבת לתפיסה זו, ראו: Jeffrey M. Jaffe, *Genesis – A Torah for All Nations*, Jerusalem 2021.

11 כבר חז"ל רמזו לכך באמירתם: "עשרים וששה דורות קדמה דרך ארץ את התורה" (ויקרא רבה, ט, ג). משמעות דבריהם היא שעוד לפני מתן התורה, ציפה הא-ל מכלל בני האדם להתנהלות אנושית ערכית ומוסרית ("דרך ארץ"). ציפייה אוניברסלית זו נותרה בעינה, אלא שכלפי עם ישראל היא התרחבה והעמיקה עם תר"ג המצוות.

12 כך העיד ר' יצחק מוולוז'ין על אביו ר' חיים מוולוז'ין (בהקדמתו לספר **נפש החיים**): "וכה היה דברו אלי תמיד, שזה כל האדם לא לעצמו נברא, רק להועיל לאחרני ככל אשר ימצא בכוחו לעשות". ובדומה לכך אמר ר' משה סופר "עיקר טובתו של אדם להטיב לאחרני וללמד דעת לאחרים" (**דרשות חתם סופר**, לשבת שובה תק"ע, מהד' ר"נ שטערן, חלק א, ירושלים תשל"ד, דף יח ע"ג).

משולבת בהם שוב ושוב בהיגד החזר "וַיִּבְרָא אֱלֹהִים כִּי טוֹב", ומקבלת משנה תוקף ביום השישי, עם סיום הבריאה, בקביעה (בר' א:לא): "וַיִּבְרָא אֱלֹהִים אֶת כָּל אֲשֶׁר עָשָׂה וַהֲיָה טוֹב מְאֹד".⁴

אמור מעתה: אף שבימי בראשית לא הגדיר הקב"ה במפורש את תפקיד האדם, הוא הדגים אותו במעשיו ובכך לימד לדורי דורות: 'אני עשיתי טוב והרביתי לעשות טוב, הִיָּה כְמוֹתִי וְעָשָׂה כְּמַעֲשֵׁי'.

יתרה מכך: הגם שביום השני – ובו בלבד – לא נאמר "כִּי טוֹב", הרי שביום שלאחריו נכפלה האמירה ונאמר פעמיים "כִּי טוֹב" (בר' א:י, יב). בכך מועבר מסר נוסף באמצעות דוגמה אישית: גם אם היה יום שכבר חלף עבר, ומכל סיבה שהיא לא נעשה בו טוב, ניתן לתקן זאת ביום המחרת, להשלים את החסר ולהכפיל את הטוב בעולם!⁵

חיזוק למסר המרכזי של עשיית טוב משתמע ממילה מנחה נוספת, החוזרת בהטיות שונות בתיאור בריאת האדם: "צֶלֶם". כך נאמר:

וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים נַעֲשֶׂה אָדָם בְּצַלְמֵנוּ כְּדִמוּתֵנוּ... וַיִּבְרָא אֱלֹהִים אֶת הָאָדָם בְּצַלְמוֹ בְּצֶלֶם אֱלֹהִים בָּרָא אֹתוֹ זָכָר וְנִקְבָּה בָרָא אֹתָם (בר' א:כו-כז).

יהיה פירוש המושג "צלם" אשר יהיה, מוסכם שהוא מלמד על דמיון מסוים בין היוצר לנוצר. ואולם, נראה שהופעתו כאן שלוש פעמים אינה באה ללמד רק על נתון קבוע באדם מטבע בריאתו, אלא על ציפייה שמימית תמידית. לאמור: זוהי תביעה מן האדם לבטא ולממש את הצלם הזה בחייו, באמצעות מעשים שבהם יִדְמָה לא-לוהיו.⁶

במה יכול היצור האנושי להידמות לבוראו? אם לא בהליכה בדרכיו ובאימוץ מידותיו, כפי שהתורה עתידה לדרוש במפורש מעם ישראל.⁸ מאחר שמכל

אמצעי להבעת המסר המרכזי שלו. ראו: י' כץ, **אומנות הסיפור במקרא**, ירושלים תשפ"ה, עמ' 24. על תופעה זו של מילה החוזרת במקרא, על גווניה וסוגיה, ראו למשל: כץ שם, עמ' 14-37; י' גרוסמן, **גלוי ומוצפן**: על כמה מדרכי העיצוב של הסיפור המקראי, בני ברק 2015, עמ' 105-152.

4 יש שראו באמירות החוזרות ומפורשות בתורה על א-לוהים הרואה "כִּי טוֹב" ו"טוב מאוד" הדגמה חינוכית לאדם, המלמדת על הצורך לשבח, להחמיא ולומר מילים מחזקות לזולת, בין שמדובר בבעלי מלאכה, מורים ומרצים, מחברי ספרים ומושכים בעט או בני זוג ומשפחה. יתרה מכך, לפי מדרשי חז"ל, היו ליקווים מסוימים בהליך הבריאה, כגון האור המיוחד שנגנז, חטאה של האדמה שלא הצמיחה עץ שטעמו כטעם פרי, ומיעוט הירח (כמובא בפירוש רש"י לבראשית א:ד, יא, טז). מכאן שא-לוהים מעביר מסר נוסף: גם כאשר המציאות אינה מושלמת, יש להכיר בטוב הקיים, להבליט אותו ולשבחו. ראו: Rabbi Sholom Smith, *Rav Pam on Chumash*, Brooklyn 2010, pp. 19-22.

5 בדומה לאשר מצינו בויקרא רבה (כה, א): "נכשל אדם בעבירה נתחייב בה מיתה בידי שמים, מה יעשה ויחיה – אם היה למוד לקרות דף אחד יקרא שני דפין, ואם היה למוד לשנות פרק אחד ישנה שני פרקים". הרי שהכפלת כמות הלימוד יש בה ממד מתקן ומכפר, ונראה שכן הוא גם כוחה של הכפלת הטוב.

6 בתביעה זו הכירו כבר אבות העולם, בה נבחנו, ובקיומה עד קצה השלימות הם הלכו והתעלו. ראו: ר"ד כץ, **הסבא מסלבודקה**, ירושלים תשנ"ו, 'משימתו העליונה של האדם', עמ' 119-129.

7 במגוון פסוקים, כמו: "לִלְכֹת בְּכָל דְרָכָיו" (דב' י:יב; יא:כב); "אֲחֵרֵי ה' אֱלֹהֶיכֶם תִּלְכֹּךְ" (שם יג:ה); וְהִלַּכְתָּ בְּדְרָכָיו" (שם כח:ט). וכפי שבארו חז"ל (בבלי סוטה, י"ד ע"א): "וכי אפשר לו לאדם להלך אחר שכניה? והלא כבר נאמר (דב' כ:ד): 'כִּי ה' אֱלֹהֶיךָ אֲשֶׁר אֵכֶלָה הוּא'! – אלא להלך אחר מידותיו של הקדוש ברוך הוא".

8 על דרישה זו עמד במיוחד ר' משה קורדובירו בחיבורו **תומר דבורה**, שבו כתב (תחילת פרק א): "האדם ראוי שידמה לקונו ואז יהיה בסוד הצורה העליונה, צלם